

lik bir kıtasında, "on yedi at ve katırının arpa yemesinden dolayı harçlıksız kaldığını" sultana manzum olarak arzettiği görülmektedir.

Abdürrezzak Bahşi'dan bugüne intikal eden metinler, kendi manzumeleleriyle istinsah ettiği metinlerdir. Kendi manzumeleri yirmi parçadır. Bunlardan beş tuyuğ Uygur harfleri ile, üç kaside ve iki gazel üstte Uygur, altta Arap harfleri olmak üzere çift alfabe ile, bir kaside, yedi gazel, bir kıta ve bir manzum ve mensur *bahâriyye** Arap harfleriyle yazılmıştır. İstinsah ettiği yirmi bir parça eser ise, üstte Uygur ve altta Arap harfleriyle olmak üzere, Edib Ahmed'in *Atabetü'l-hakâyık*'ı, Mîr Haydar Tilbe'nin *Mahzenü'l-esrâr*'ı, Lutfî'nin on, Sekkâkî'nin üç gazeli, Arap harfleriyle de Lutfî ve Nevâî'nin ikişer gazeli ile Lutfî'nin iki tuyuğudur. Bu metinlere, üstte Uygur altta Arap harfleriyle istinsah ettiği *Fâtih Sultan Mehmed Yarlığı*'nı da ekleyebiliriz. Böylece Abdürrezzak Bahşi'nın yirmi iki parçası istinsah, yirmi parçası telif olmak üzere çeşitli hacim ve türlerde kırk iki parça metni bugüne ulaşmıştır. Bu metinler Viyana Millî Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Bazı kaside ve gazelleri ile *Fâtih Sultan Mehmed Yarlığı*, Türkistan tarzında "rulo" şeklindedir. *Atabetü'l-hakâyık* ve *Mahzenü'l-esrâr* gibi eserler ise kitap şeklinde hazırlanmıştır. Bu metinlerden *Fâtih Sultan Mehmed Yarlığı*, R. Rahmeti Arat tarafından Türkçe ve Fransızca olarak, Arap ve Uygur harfli metinlerden bazıları ise Osman F. Sertkaya tarafından Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmıştır. Abdürrezzak Bahşi'nın hayatı, eserleri, bütün metinlerin transkripsiyonları ve Türkiye Türkçesi'ne çevirileriyle sözlüğü, metinlerin fotoğrafları ile birlikte Osman F. Sertkaya tarafından yayıma hazırlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *TM*, VI (1939), s. 285-322 ve 20 levha; a.mlf., "Un yarlık de Mehmed II, le Conquerant", *Annali de (R.) Istituto Orientale di Napoli*, I, Roma 1940, s. 26-68 ve 20 levha; Osman F. Sertkaya, "Osmanlı Şâirlerinin Çağatayca Şiirleri (III) Uygur Harfleriyle Yazılmış Bazı Manzum Parçalar (I)", *TDED*, XX (1973), s. 157-184 ve 25 levha; a.mlf., "Some new documents written in the Uigur script in Anatolia", *CAJ*, XVIII/3 (1974), s. 180-192 ve 10 levha; a.mlf., "Şeyh-zâde Abdürrezzak Bahşi. Ein uigurischer Schreiber im Serail Sultan Mehmeds II., des Eroberers, und seines Sohnes Sultan Bâyezîd II.", *Erdem*, XII.

OSMAN F. SERTKAYA

ABDÜRREZZÂK el-KÂŞÂNÎ

(عبد الرزاق الكاشاني)

(bk. KÂŞÂNÎ, Abdürrezzâk b. Ahmed).

ABDÜRREZZÂK el-LÂHİCÎ

(عبد الرزاق اللاهيجي)

(bk. LÂHİCÎ, Abdürrezzâk b. Ali).

ABDÜRREZZÂK es-SAN'ÂNÎ

(عبد الرزاق الصنعاني)

Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm
b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyârî
(ö. 211/826-27)

Tanınmış Yemenli muhaddis.

126'da (743-44) San'a'da doğdu. İlk tahsilini aile çevresinde yaptı. On sekiz yaşlarında iken, Yemen'e gelen İbn Cüreyc ile görüşüp ondan hadis aldı. Yirmi yaşlarında ilmî seyahatlere çıktı. Hicaz, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerine yaptığı bu seyahatlerde Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik b. Enes ve devrinin diğer büyük âlimlerinden hadis tahsil etti. Bunlar arasında en çok faydalandığı hocalarından Ma'mer b. Râşid'in yanında yaklaşık sekiz yıl kalıp ondan on bin kadar hadis yazdı. Fıkıh bilgisini de Evzâî, Süfyân es-Sevrî ve Ebû Hanîfe'den aldı. Kendisinden rivayette bulunan muhaddisler arasında Yahyâ b. Maîn, Ali b. Medîni, İshak b. Râhûye, Zühreir b. Harb, Ahmed b. Hanbel gibi önemli şahsiyetler yer alır. Hocalarından Süfyân b. Uyeyne ile Mu'temir b. Süleyman ondan birer hadis rivayet etmişlerdir. Abdürrezzâk'tan İmam Buhârî 110, Müslim de 409 hadisi eserine almıştır.

Kaynaklarda "el-hâfizu'l-kebîr", "allâme", "şeyhü'l-İslâm" ve "muhaddisü'l-vakt" gibi unvanlarla anılan Abdürrezzâk, hepsini *arz** ve *semâ** yoluyla aldığını söylediği on yedi bin hadisi ezbere biliyordu. Hadislerini yazılı kaynaklardan rivayet etmeye itina gösterirdi. Hocalarından Ma'mer b. Râşid, hadis ilmindeki önemli yerini kabul ederek onu övmüştür. Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Abdürrezzâk'ı yalancılıkla itham etmişse de Zehebî'nin de belirttiği gibi, onun bu görüşü muhaddislerce benimsenmemiştir. Hz. Ali'ye muhabbet duyması ve Ehl-i beyt'in faziletine dair ha-

disler rivayet etmesi sebebiyle onu Şîlik'le itham edenler olmuştur. Bu ithamın dayanaklarından biri, bir gün Abdürrezzâk'ın yanında Muâviye'den söz edilince, "Ebû Süfyân'ın oğlundan bahsederek meclisimizin havasını kirletmeyin" demiş olduğuna dair rivayettir (bk. Zehebî, *Mîzanü'l-îtidâl*, II, 610). Ahmed b. Hanbel, bir yıl kadar yanında kalıp bir çok hadisini aldığı hocası Abdürrezzâk'tan, Şîi olduğu kanaatini doğrulayacak herhangi bir şey duymadığını söylemektedir. Yahyâ b. Maîn ise, Şîi olduğu gerekçesiyle Abdürrezzâk'ın hadislerini terkedip etmemesi konusundaki bir soruya verdiği cevapta, irtidad etse bile onun hadislerinin terkedilemeyeceğini belirterek hadis ilmindeki üstün mevkiine işaret etmektedir. Kendi ifadelere göre açıkça anlaşılabileceği üzere Abdürrezzâk, Hz. Ali'ye muhalefet etmeyi bir ayıp ve kusur saymakla birlikte Ebû Bekir ile Ömer'i fazilet bakımından Ali'den üstün görmüştür. Çünkü bizzat Hz. Ali de bu üstünlüğü kabul etmiştir (bk. Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, IX, 574). Zehebî de onu Şîilik'le itham etmenin doğru olmadığını, zira bu konuda aşırılığa kaçmadığını, sadece Hz. Ali'ye duyduğu muhabbet sebebiyle onunla savaşanlara kızdığını söylemekte ve Abdürrezzâk'ın hadislerinin terkedilemeyeceğini ifade etmektedir.

Abdürrezzâk ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetti. Ahmed b. Hanbel'in söylediğine göre, daha önceleri kitabında bulunmayan bazı hadisler bundan sonra kendisinden rivayet edilmeye başlandı. Bu duruma dikkati çeken Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve İbn Salâh gibi âlimler, gözlerini kaybettikten sonra Abdürrezzâk'tan duyulan rivayetler hakkında ihtiyatlı davranılması gerektiğine işaret etmektedirler.

Eserleri. Geniş bilgi sahibi olan Abdürrezzâk'ın birçok eser yazdığı kaydedilmekte ise de bunlardan günümüze kadar gelebilenler şunlardır: 1. *el-Muşannef fi'l-hadîs*. Fıkıh bablarına göre tertip edilmiş büyük bir hadis külliyyatı olan eser, Ma'mer b. Râşid'e nisbet edilen "Kitâbü'l-Câmî" ile son bulmaktadır. *Merfû** hadislerin yanı sıra *mevkuf** ve *maktû** haberleri de ihtiva eden eserde 21.033 hadis yer almakta olup bunların bir kısmı ağır tenkitlere uğramıştır. *el-Muşannef*, Habîburrahman el-A'zamî tarafından neşre hazırlanmış

ve 1971-1975 yıllarında Beyrut'ta on bir cilt olarak basılmıştır. 2. *et-Tefsîr*. Hocası Ma'mer b. Râşid'in *Tefsîr*'ini de ihtiva eden bu eserin bir nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (bk. Sezgin, GAS, I, 99), diğer bir nüshası da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (İsmail Saip Sencer, nr. 4216, 110 varak) bulunmaktadır. 3. *Kitâbü's-Salât*. Bilinen tek nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'ndedir (Mecmua, nr. 94, 11 varak). 4. *el-Emâlî fi âşâri's-şahâbe*. Zâhiriyye (Mecmua, nr. 3/3) ve Kahire (Mülhak, nr. 1/76; Hadis, nr. 1558) kütüphanelerinde birer nüshası vardır. 5. *eş-Şahîfe*. Ma'mer b. Râşid—Zührî—Saîd b. Müseyyeb—Ebû Hüreyre tarikiiyle rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Şehid Ali Paşa, nr. 539, vr. 121^b-124^a) bulunmaktadır. Onun Ma'mer—Zührî—Sâlim b. Abdullah—Abdullah b. Ömer tarikiiyle gelen diğer bir *saḥîfe*'si de aynı yerdedir (vr. 132^a-134^b). Her iki saḥîfenin muhtevasını Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde (II, 3-9, 145-151, 233-234, 236, 238-240) bulmak mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, V, 548; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60 — Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), VI, 130; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'cîd*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), VI, 38-39; İbn Şâhin, *Târîhu esmâ'i's-şikâat* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1406/1986, s. 257; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut 1398/1978, s. 318; Hatîb, *el-Kifâye*, Haydarâbâd 1357 — Medine, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), s. 284; İbn Hallikân, *Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968-72, III, 216-217; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakkî), Kahire 1371/1952 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 182; Zehbî, *A'lâmü'n-nübela'*, IX, 563-580; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), II, 609-614; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, Haydarâbâd 1375-76/1955-58 — Beyrut, ts. (Dârü'l-İhyâi't-türâsî'l-Arabî), I, 364; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 310-315; Taşköprizâde, *Mevza'atü'l-ûlâm*, İstanbul 1313, I, 527, 529; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 — Beyrut, ts. (Dârü'l-İhyâi't-türâsî'l-Arabî), II, 27; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* (nşr. Muhammed el-Müntasir), Dimaşk 1383/1964, s. 41; *Keşfü'z-zunûn*, I, 576; II, 1712; Sezgin, GAS, I, 89-90, 99; Ebû Abdurrahman b. Akîl, "Abdürrezzâk b. Hemmâm eş-Şan'ânî", *Fayşal*, XXXVIII, Riyad 1980, s. 30-34; İsmail Cerrahoğlu, "Abdurrâzzâk İbn Hemmâm ve Tefsiri", *ACİFD*, XV (1967), s. 99-111.

Ali AKYÜZ

ABDÜRREZZÂK es-SEMERKANDÎ

(عبدالرزاق السمركندي)

Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Celâlidîn İshâk es-Semerkindî (ö. 887/1482)

Timurlular devrinde yaşayan İranlı tarihçi ve münşî.

816'da (1413) Herat'ta doğdu. İlk öğrenimini, Sultan Şâhruh'un saray imamı ve ordu kadısı olan babasından yaptı. Daha sonra Herat Medresesi'nde, her biri devrin tanınmış simaları arasında sayılan üç büyük kardeşinin en büyüğü olan Abdülkahrâr'ın da aralarında bulunduğu bazı hocalardan ilim tahsil etti.

Abdürrezzâk es-Semerkindî'nin *Maṭla'u's-sa'deyn* adlı eserinden bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2098, vr. 1^b)

Abdürrezzâk önce babasından, daha sonra devrin büyük fıkıh ve hadis âlimi Şemseddin Muhammed el-Cezerî'den *Şahîhayn*'ı okuyarak hadis rivayeti için icâzet aldı. Henüz yirmi beş yaşında iken Adudüddin el-İcî'nin nahve dair *er-Risâletü'l-'Adudiyye* adlı eserinin "edat" ve "işaret isimleri" kısımlarına yazdığı şerhi Şâhruh'a ithaf ve takdim ederek sultanın teveccühünü kazandı ve sarayda sürekli oturma izni aldı. Bilgisinin genişliğini ortaya koyan bu küçük eser sayesinde Şâhruh'un ölümüne kadar onun hizmetinde bulundu. 1440 yılında rakipleri tarafından ilmî yetersizliği ileri sürüldü ise de bir âlimler heyeti huzurunda yapılan imtihan-dan başarıyla çıkınca mükâfat olarak kendisine aylık bağlandı ve ihsanda bulunuldu.

Abdürrezzâk 1441'de Şâhruh tarafından Hindistan'a elçi olarak gönderildi. Yorucu ve tehlikeli bir yolculuktan sonra önce Kalikut'a, bir süre sonra da Vicanagar'a giderek gerekli temasları yaptıktan sonra 1443'te Herat'a döndü. Yine elçi olarak 1446 yılında Gılân'a gitti. Geri döner dönmez Şâhruh'un emriyle Mısır'a gönderilecek sefaret heyetinin başına getirildiyse de sultanın ölümü üzerine görevi iptal edildi. Sultan Şâhruh'un ölümünden sonra sıra ile Mirza Abdüllatif, Mirza Abdullah, Mirza Ebû'l-Kâsım Bâbü'r ve Mirza Ebû Saîd'in hizmetlerinde bulundu. Bunlar arasında bilhassa Bâbü'r'ün iltifat ve teveccühünü kazandı. 1454'te Sultan Ebû Saîd'in hizmetine girdi. Aynı yıl Semerkant'taki şeyhi Hâce Nâsirüddin Ubeydullah'ı ziyaret etti. Bir müddet sonra Herat'a dönerek inzivaya çekildi. 1463'te Vezir Hâce Kutbüddin Tâvûs-i Simnânî, onu Herat'taki Şâhruh hankahının şeyhliğine tayin etti. Ölümüne kadar bu görevde kaldı. Vefatında aynı şehirdeki Fahreddin er-Râzî Kabristanı'na defnedildi.

Abdürrezzâk es-Semerkindî, âlim ve şair, edebî zevk sahibi bir münşîdir. Meşhur tarihinin muhteva ve üslubu bu hususu açıkça göstermektedir. 1304-1470 yılları arasında İran, Horasan ve Hindistan'da meydana gelen olayları anlatan *Maṭla'u's-sa'deyn* ve *mecma'u'l-baḥreyn* ile *er-Risâletü'l-'Adudiyye*'ye yazdığı küçük şerhten başka, Herat ve civarının tarihi hakkında bir eser kaleme aldığını kendisi söylemektedir.